

Szeged első egyetemi tanára.

(Székfoglaló beszéd a Dugonics-Társaságban.)

(Vége.)

Saját „Bettűvetés“ címmel magyarul írt könyvéről maga mondta, hogy magyar nyelven az az első algebra s még odáig egy magyar sem kísérelte meg, hogy a mennyiségtannak ezt a legnehezebb részét magyar ruhában léptesse a közönség elé. Művét különben külföldi akadémiák is elismeréssel fogadták, mint „Földmérés“ címen szintén magyarul írt geometriáját is. Önmaga mindezen szakművek főérdemének azt tartotta, hogy nincsen benne egy idegen műszó sem, a melynek megfelelő magyar műszavát meg sem kereste, vagy meg nem alkotta volna s egyáltalán eltávolított, vagy inkább magyar szóval helyettesített minden latin vagy görög kifejezést; mert meg akarta mutatni, a magyar nyelv mennyire alkalmas bármely tudományban a fogalmak jelzésére. Előadásai még élénkebbek voltak, mint könyvei. Erős, magas, egyenes testalkatú, széparcú, fodroshajú férfiú volt; már külsejénél fogva is rokonszenves, mikor a katedrán megjelent. Egyik rendtársa, Karácsony Ince szerint „édesen, de egyszersmind férfiasan hangzó szava, gyors lépése, könnyű mozdulása belső tűzre s nemes indulatra mutattak.“

Dugonics a *történelem* tanítására nézve is megtette észrevételeit. „Nem szabad — írta a „Római Történetek“ bevezetésében — a történeteket úgy előadni, hogy (valamint a költeményesek előadni szokták) újjjaiból szopja és abból legelje a kedvöket: minő szép lett volna, ha úgy történt volna.“ Helyteleníti pl. XII. Károlynak (reáliskoláinkban ma széltére olvasott) életrajzát úgy, ahogy Voltaire megírta. Szerinte az a történet írójának és tanárának legnagyobb érdeme, ha az igazat annak rendje-módja szerint, érthetően, röviden, világosan előadhatja. Azt kereste a történelemben, a mi angol iskolákban nemcsak ennek a tárgynak, hanem az egész középiskolai oktatásnak fő célja: a *jellemfejlesztést*. Önhittségből származik mások megvetése, a gyönyörködtető cselekedet, az ellustulás, a leomlás. Meghasonlás, nagyravágás, a törvények iránt való tiszteletlenség, vallástalanság a birodalmak hanyatlásának, végre pedig bukásának is az oka. A történelemből vett példákkal óvta a gyermeket a szerencsejátéktól, henyéségtől, tékozlástól. Figyelmeztette, hogy erejének túlbecsülése minden mást elidegenít magától; „vajmi nehéz pedig jó barátok nélkül e világon élni.“

Ajánlotta az ifjúnak, hogy forgolódjék a társaságokban és vesse meg a szolgálalkúkat. „Okos és forgott ember sohasem veti meg a jót, valamint igen nehezen szeretheti meg a rosszat.“ Senki se vélje magáról, hogy sokat tud; mert mindig több az, a mihez nem ért. Szappanbuborékhoz hasonlóak azok, kik mások jótanácsait semmibe sem véve, csupán önmagukban bíznak s így önkicsinységökben enyésznek el. Szeressen a gyermek mindenkit, a kitől jót tanulhat; de óvakodjék azoktól, kik erkölceit megvesztegethetik.

Egyetemi tanár és tanítvány közt abban az időben szíves volt a viszony, mert szoros a kötelék, a mely őket egymáshoz fűzte. A hallgatót igazán tanítványnak tekintették, ki a megszabott menetrendet követő tanár vezetésére szorult, holott egyetemi fokon az ifjú már akkor is bizonyos önállóságra vágyakozott. De a tanárok az egyetemen is inkább a középiskolai oktatás hiányainak pótlására törekedtek, mint arra, hogy önállóan kezdett alapra építsenek. Új szempontokat a hallgatók csak az életbe kilépve kereshettek, mert különben még az egyetemen is a formáságok nyűgét kellett hordozniok. Másrészt azonban az a fegyelem és szigorúság, melylyel a professzorok az előadott tananyag tökéletes feldolgozását és elsajátítását követelték tőlük, formális tekintet-

ben gyakoribbá tette a tanult fiatal emberek számát, mint manap. Csakhogy ebbe a tudásba kevés tanár öntött olyan életet és szellemet, mint Dugonics. Szigorú, de igazságos tanár volt. Mindenkiről igazságosan megmondta véleményét; szigorúbban talán senkiről sem, mint Martinovics Ignácnak, a későbbi jakobinus vértanúnak. Már 1780-ban ösmerte őt, s az akkor még kezdő tanár kérésére három egyetemi hallgatójának megengedte, hogy szokásos módon, vele nyilvános vitakozásba (disputációba) bocsátkozzanak a mindenféle fokú egyenletek elméletéről. Mikor azután Martinovics a nagyváradia akadémia matematikai tanári állásra pályázott, a kegyelmes urakból álló bizottság előtt Dugonics kollokváltatta meg Martinovicsot a mennyiségtanból; „hanem — írja ő maga — szerencsétlenségére éppen olyan kérdéseket tett neki, a melyekre nem felelhetvén, oly nagy hangon beszélt mégis a mathézis dicsőségéről, hogy az excellenciás urakat egészenben a maga részére vontak.“ Dugonics „ellenök szegelte magát s Martinovics tudatlanságát és mégis vakmerőségét (mert mit akart azon haszontalan hangos szavakkal) az urak elé adta.“ Makó Pállal, a filozófiai kar dékánjával — úgymond — „csak nagynehezen verhettk le azon excellenciás urakat, kik annyira belebolondultak, hogy egy akadémiát egy tudatlannal akartak megcsúfolni.“

A nevelést nem tartotta az egyetem méltóságán alúl állónak. Tanítványai többnyire igazán szerették. Magyarázatait tömegesen és szívesen hallgatták; mert a népszerű regényíró és költő oly egyszerűen és világosan fejtegette a mathézist, hogy a reáliák iránt akkor még kevésbé érdeklődők is haszonnal hallgatták szavait. Abszenciákat azonban nemcsak az egyetem szigorú törvényei miatt, hanem azért sem tűrt meg, mert úgy vélekedett, hogy a ki csak egyetlenegy órát mulaszt is, a mennyiségtannak egymásból folyó tételeit már nem értheti meg.

Hallgatói valami rendkívülit találtak abban, hogy a legszárzabbnak tartott tudományt, melyet a föld bármely nyelvén a legcsekélyebb szókészlettel lehetne előadni, oly vonzóan és olyan maga-kedveltető módon tudta fejtegetni. Mert ha a Ratio Educationis azt követelte, hogy a mennyiségtanban főfigyelmet fordítsanak azokra a részekre, a mik a mezei gazdaságot előbbre vihetik, a minők a vízmértan és a polgári építészet elemei. Dugonicsban külön hivatalos utasítások nélkül is már régen fölébredett az a vágy, hogy elvont tárgyát az élet mindennapi követeléseivel kösse össze.

Ebben a részben nem volt olyan úttörő, mint talán maga is hitte. Maróthy arithmetikája — alsóbb fokon ugyan, mint az ő „tudákossága“, — majdnem félszázaddal kitünő módon megelőzte. Nem lehetne elveszettnek tartani azt az időt, melyet matematikus tankönyvíróink Maróthy és Dugonics módszerének megfigyelésére és összehasonlítására fordítának. Nem volna szabad mosolyogniok ennek a két tudósnak azon a törekvésén, hogy a mennyiségtan tanítása közben is kerestek és találtak módot, alkalmat a hazaszeretet tüzének ébresztésére. S ezt éppen a nemzeti szellemet hivatalosan gátló, sőt elnyomó törekvések idején tették, hogy ne legyen az iskolának és az egyetemnek egyetlenegy tantárgya sem, a mely a tudomány kérlelhetetlen objektívitásának ürügye alatt a nemzeti érzést végképen kizárná a maga köréből.

Dugonicsnak, a magyar stílus akkori atyamesterének, latinul kellett tanítnia. Élt azonban azzal a természetes, nem éppen az iskolai szabályokban gyökerező jogával, hogy jobban való megértetés végett anyanyel-

vén, magyarul ismételhesse magyarázatait. Hallgatóinak akkor önkénytelenül is tapasztalniok kellett, a magyar nyelv mennyire alkalmas a mennyiségtan legfinomabb megkülönböztetéseinek, tételeinek, szabályainak is elmondására, műszavainak átfordítására és hogy erős, szabatos tud lenni a tudmánynak ebben az ágában. Mindez, Dugonics ajakán, bizonyos nemzeti jelleget adott a legtárgyasabb tudmánynak is. József császár németesítő kísérleteinek idején mindenestre nagyon helyén volt, hogy a magyar nyelv hajlékonyságára, s a tudományok magyarul művelésében használható voltára Dugonics ilyen módon és ilyen határozottan figyelmeztette az ifjúságot. Hiszen azokhoz szólt, kik tudományos pályára, részben éppen — főképp mint „hites matematikusok,“ mérnökök, vagy tanárok — éppen a matematika művelésére voltak hívatva; a kiknek tehát nem volt szabad kitérniök azon kötelesség elől, hogy magyarok számára minden tudományt, ezt is anyanyelvükön kell hozzáférhetővé tenni.

A nagytudományú, józan itéletű tudós vidám és kedves volt tanítványai körében; s ez a tulajdonsága maga is sokat tett hazánkban a mennyiségtan megkedveltetésére. Oly elevenen, oly élénken adott elő, hogy ébren tartja hallgatói figyelmét, ha nem lettek volna is magyarázatai világosak, majdnem kézzel foghatók. Harmincnégy évi tanársága ezen a téren új fölfedezésekkel, új elméletekkel bizonyára nem gazdagította a tudományosságot s négykötetes összefoglaló matematikai kézikönyve mellett szakszerű értekezésekkel nem gyarapította ennek a szaknak irodalmát; de már költői munkásságának súlyával, egyéniségének varázsával is sok ifjút vonzott az egyetemre s megkedveltetett velök egy alig ápolott komoly irányt oly időben, mikor a mennyiségtannak hazánkban még nem-igen volt kelete.

Ebben áll tanárságának főérdeme, s abban, hogy a kolozsvári Báthory-egyetemnek liceummá átalakítása (1784) óta az egyetlen magyar egyetemen ő mert vállalkozni arra, hogy a kötelező latin nyelv mellett a matematikát magyar nyelven is előadja. A jeles regényíró, ki magát büszkén nevezte „kiráji oktatónak“, valóban megérdemli, hogy egyuttal a legjelesebb magyar pedagógusok sorában említsük őt.

Az ifjúsággal az egyetem igazgatásában is többször érintkezett; így 1780/1-ben mint a bölcsészeti kar dékánja, 1788/9-ben pedig mint az egyetem rektora. Mint ilyen, a török háborúból visszatért II. József császárnál az egyetemi tanácscsal együtt tisztelgett Pesten a Sieben Kurfürsten nevű vendégfogadóban, magával vitte őt az egyetemre s mindent megmutatott neki. Saját szavai szerint olyan nagy kegyességet tapasztalt benne, a milyet „nem tapasztalhatott ujonan született grófjainkban és a felfuvalkodott nagyokban.“ S ő, a ki

hivatalosan is szembeszállt a császár némely intézkedésével, mostantól fogva úgy hitte, hogy a mit Magyarország ellen vétett, azt rossz tanácsosainak és a hazárúlóknak kell tulajdonítani. Pl. azt hogy az egyetemet is „kezdette immár rakni Németországból odaküldött professzorokkal;“ és hogy „a normális iskolákat behozván, megparancsolta, hogy a deák és a magyar nyelvet abbahagyván“, csupán németül tanítsanak. „Ropogott szájukban a német nyelv — mondta följegyzéseiben Dugonics; — hozzája nem szokhattanak. *En ezen igyekezetének ellene állván, csak azért is az algebrát és a geometriát magyar nyelven kiadtam*, hogy megmutassam az országnak, hogy a német nyelv nem oly alkalmas a tanulmányoknak kimagyarázásában, mint a magyar nyelv. Soha sem a németek, sem a franciák nem mehettenek annyira, hogy a mathézist maguk nyelvéükön úgy kiadhatták volna, hogy abba idegen nyelvekből hordott szavakkal nem kellett volna élniök. En megmutattam, hogy ha a tudakosság (a matematika) magyarul taníthatnák, más idegen nyelvre éppen nem lenne szükségünk; a mint is azon két tudakos könyveimben semmi más szavakkal nem éltem, hanem tiszta magyar szavakkal.“ Ebből látszik, hogy kézikönyveinek megírásában a nemzeti érzés még a tudományos és a didaktikai szükségleteknél is jobban vezette. Sőt egyetemi tanításának *politikai* tekintetben is hasznát venni akarta. Mikor József császár Magyarországon az első kataszteri földméréseket elrendelte, a feladatot többnyire német mérnökökkel végeztette, de munkájokkal elégedetlen lévén, újabb földmérést rendelt el. Dugonics bizonyos önérzettel mondhatta el, hogy „már ekkor az universitásból több magyar földmérőt eresztett ki tanítványai közül, kik jobban elvégezték a dolgot;“ de — tette hozzá — „mennyi költségével a magyaroknak!“ Csupán Szeged határainak földmérése többbe került 20,000 forintnál. De Szeged városát ezért a mostani értékben majdnem egy millió korona értékű költségért megnyugtathatja az a jóleső tudat, hogy az egyetemen egyik leghívebb fia, Dugonics nevelte az első mérnököket a hazának. S növelte ezzel is a piaristák tegnapi ünnepeit megillető koszorúk halmazát!

Legnépszerűbb regényében, az Etelkában, olyan rettenetes bírálatát adta a jozefinizmusnak, a melyet — bár eseményei Árpád korában játszottak — Magyarországon mindenki megérteti. A külföldi akadémiákról hazajött Barczafalvi Szabó Dávid annak hatása alatt jelentette ki, hogy Pozsonyban, a magyarság szélén telepedik le, „megmozdíthatatlan ellenkőfalul a németiségnek.“ Magyar nyelvtant és azután elemi s felsőbb mennyiségtant ír; de bár könnyen alkalmaznák valamely iskolában tanárnak, készebb éhenhalni, mint *németül* tanítani.

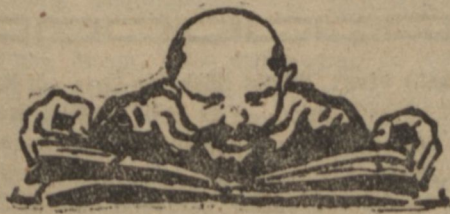
Perczel Imre, a kegyesrendiek magyarországi tartományfőnöke, 1792-ben méltán mondhatta, hogy Dugonics a hazának hasznos polgárokat és számos földmérőt nevelt, az egyetem ügyeit mindig a legnagyobb rendben tartotta, kiadott munkáival az egyetemnek dicsőséget, a hazának pedig nagy élvezetet szerzett.

A szobrával szemben álló szegedi egyetem hallgatóitól valóban megérdemelné, hogy, miként Etelkájának megjelenésekor egy költő-olvasója óhajtotta:

„Tüstént egy illő szünnapot üljenek,
Melyben jutalmas zöld koszorút
Szíjas borostyán tisztos ágából
Fonjanak érdemes ősz fejére!“

Dr. Márki Sándor.

MIT OLVAS?

Olvassom éppen, hogy sokkal jobban járok, ha egész évre megrendelem az

UJ ÉLETET,

mintha példangonként vásárolok.

Csonka Magyarország — nem ország
Egész Magyarország — menyország!